

SÂBİT D VANI'NDA MAHALLİLEME VE 17. YÜZYIL SOSYAL HAYAT UNSURLARI

*Yunus KAPLAN**

ÖZET

Tarihin her devrinde sanatkarlar, sanat eserlerini oluştururken mensup oldukları toplumun sosyal hayat tarzına ait yaşayış şekli, âdet ve gelenekler, kullanılan eşyalar ve kelimeler gibi birçok unsuru kullanarak eserlerine şekil vermişlerdir. Divan şairlerimiz de diğer sanatkarlar gibi eserlerini kaleme alırken, içinde yaşadıkları toplumun sosyal hayatından ilham almışlar, günlük hayatta kabul gören maddî ve manevî kültürel değerleri şiirlerde bolca kullanmışlardır. 17. yüzyılın ikinci yarısında yetişen Sâbit de yaşadığı döneme dair, iyi bir gözlem ve tahlil yaparak günlük hayata kayıtsız kalmamış, bu gözlem ve tahlillerini değişik hayallerle süsleyerek şiirlerine ustaca yansıtmasını başarmıştır.

Bu çalışmada, Sâbit'in şiirlerinde 17. yüzyıldaki sosyal hayatı yansıtan unsurlar, çeşitli başlıklar altında sınıflandırılarak bunlara Divan'ından örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, Divan Edebiyatı, Sâbit, Mahallileşme, Sosyal hayat.

LOCALIZATION AND THE ELEMENTS OF THE SEVENTEENTH-CENTURY SOCIAL LIFE IN SÂBIT'S DIVAN

ABSTRACT

Throughout the history, artists created their art using the elements of their society such as customs, traditions, commodities, words and lifestyles. Like other artists, our divan poets were inspired by their society, and in their poetry they used plenty of the accepted materialistic and moral values of the society. Sabit, a

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, yunuskaplan80@mynet.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

poet who lived in the second-half of the seventeenth century, as no exception. He decorated his poems with various dreams, and his careful observations and analyses of daily life were masterfully reflected in his poetry.

This study classifies the elements reflecting the social life of the seventeenth century in Sabit's poems. The relevant examples from Sabit's Divan are also given.

Key Words: Seventeenth century, Divan literature, Sabit, localization, Social life.

Giriş

16. yüzyılda siyasî ve sosyal ya amda en parlak dönemini ya ayan Osmanlı mparatorlu u, 17. yüzyıldan itibaren duraklama dönemine girmi , yüzyılın ikinci yarısından itibaren duraklama, yerini gerilemeye bırakmı tır.

Bu dönemde kimi padi ahlarn çocuk ya ta olmaları, devlet yönetiminde kadın sultanların hâkimiyet kurmalarına sebep olmu , bu da saray içindeki siyasî entrikaları arttırarak devlet adamları arasında çe itli makam kavgalarına sebep olmu tur. Bu yüzden birçok devlet adamı, makamlarında çok az süreyle kalabildi i için yönetimde birtakım rahatsızlıklar ba göstermi tir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

16. yüzyıldan itibaren şiirde mükemmelliği yakalayan divan şiirleri, 17. yüzyıldan itibaren kendilerine yerli şiirlerin yerine artık Fuzûlî, Bâkî, Nef'î gibi Türk şiirlerini örnek alırlar.¹ Bazı divan şiirleri ise klâsik ifade tarzlarından sıkılarak yeni arayışlar içine girerler. Bu yüzyılda Sebki-Hindî üslubu ve mahallîleşme, farklılık arayışlarının sonucu olarak edebiyatımızda rahatlıkla görür.

Devrin zorbalık ve haksızlıklarıyla, gerilemenin getirdiği birçok sıkıntıya yakından şahit olan şiirlerimiz, yazdıkları şiirlerde bu sıkıntılara da değinmişlerdir. Nâbî'nin etkisinde kalarak halka doğru ruhu ve güzeli göstermeyi amaçlayan hikemî tarzda yazan şiirlerimiz, hikmet ve tasavvufa yönelerek özli şiir söylemeye gayret etmişlerdir.

17. yüzyılda edebiyatımızda Sebki-Hindî üslubu ve Nâbî'nin öncülüğünü yaptığı hikemî tarzla birlikte, mahallîleşme akımı da etkisini iyice hissettirir. Yerli ve mahallî unsurların sıkça kullanılmasıyla oluşan mahallîleşme hareketinin bu yüzyıldaki en güçlü temsilcisi Sâbit'tir. Sosyal hayatın çeşitli renklerini şiirlerine başarıyla aktiren Sâbit, yerli ve mahallî konulara yönelerek şiirlerinde atasözü, deyim ve halk söyleyişlerini bolca kullanmıştır; kendisinden sonra gelen birçok şiir bu alanda öncülük yapmıştır. Sâbit'in öncülüğünü yaptığı mahallîleşme akımının bazı özellikleri şunlardır:

Atasözü ve deyimlerin kullanılması,

Halk tabirleri ve mahallî söyleyişlerin şiire girmesi,

Günlük ve sıradan olayların şiirin konusu olması,

Mesnevi konu ve kahramanlarının mahallî çevreden alınması.²

Sâbit'in Hayatı

Asıl adı Alaeddin olan şiir, Bosna'nın Öziçe kasabasında doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. 1678 yılında

¹ Hasibe Mazıoğlu, Nedim'in Divan şiirine Getirdiği Yenilik, *İş Bankası Kültür Cep Kitapları*, Ankara 1957, s. 2.

² Ener Demirel "XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinde Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebki-Hindî-Hikemî Tarz-Mahallîleşme" *Turkish Studies Volume 4/2 Winter 2009*, s. 17.

mülazım olmu , daha sonra birçok kazada kadılık ve müftülük yapmış tır. 1712'de İstanbul'da ölmüştür.³

Edebî Kişiliği

Sâbit, taklitten kaçınarak yerli hayata yönelmiş , mazmunlarını bu hayatın muhtelif safhaları üzerine kurarak devrinde farklılık göstermiş tir.

ekil ve ruh bakımından yeni olan Sâbit, daima orijinal ve yerli kalmaya dikkat etmiş , tabii ve nükteli yazmayı amaç edinmiş tir. Bu nedenle halkın malı olan atasözleri ve deyimlerle yüklü cümleler, oyunlu kelimeler, tezatlar ve cinaslar, şiirlerinin temelini teşkil eder.⁴

Daha çok hayata ve topluma yönelen Sâbit'in şiirlerinde zarif tasavvufî duyguların terennümüne yer verilmediği gibi arabes ve araba ait olanları da azdır. Hayal gücüyle de il zekâsıyla yazmayı tercih etmiş , his ve hayal ikinci planda kalmış tir.⁵

Acem taklitçiliğinden kaçan Sâbit, Türkçe kelimelere oldukça fazla yer verir. Klasik edebiyatın kurallarından ve arsan taklitçiliğinden kurtulmak arzusu besleyen Sâbit, ne Türkî-i Basit cereyanının temsilciliğini yapmış , ne de çağdaşı Nâbî'nin etkisinde kalarak hikmetli yazı biçimini tercih etmiş tir. Kendine özgü tarz içerisinde edebiyatımızda nev'î ahsına münhasır bir şiir olarak kalem oynatmış tir.⁶

Dünya ve Hayat Görüşü

Divan şiirlerinin sahip oldukları kötümser hayat anlayışı Sâbit için de geçerlidir. O da diğer şiirlerimiz gibi zamandan ve talihten kaderinden ikâyetçi olmuş , dünyada çektiği ıstırap ve elemeleri sıkça şiirlerinde dile getirmiş tir. Bu sıkıntılardan kurtulamayınca sık sık feleğe çatmış tir. Felekle baş edilemeyeceğine inanan şiir, çareyi feleğe teslimiyet ve tahammülde bulmuş tur.

Bu dünyanın gelip geçiciliğine inanan Sâbit, zaman zaman mutluluğu arıntılda aramış tir. Bu sayede bir nebze olsun sıkıntılardan kurtulmuş ,

Devrindeki birçok sosyal olumsuzluğa da dikkat çeken âir, manzumelerinde rüvet alan, riyakâr, bencil insanları açıkça ele tirmiştir. Bu ele tirilerden, kendini âir sanarak övünenler de nasibini almıştır.⁷

Eserleri

Sâbit'in en önemli eseri Divanı'dır. Divanı'da Dere-name, Berber-name, Zafer-name ve Edhem ü Hüma adlı mesnevi tarzında yazılmış eserleri bulunmaktadır. Bunlardan Edhem ü Hüma tamamlanamamıştır.

Sâbit ve Mahallileşme

Sâbit XVII. yüzyılda Nâbî'den sonra çağdaşları arasında en fazla öhret kazanmış orijinal bir âirdir. Klasik edebiyatın bütün güzelliklerini şiirlerinde toplamış, atasözleri, deyimler ve söz oyunlarında gösterdiği maharetle diğer âirlerden ayrılmış, kendi vadisinde tek olmuştur. Taklitten kaçınarak yerli hayata yönelmiş, mazmunlarını bu hayatın muhtelif safhaları üzerine kurmuştur.⁸

Yeni mazmunlar peşinde koşarken konu mahallinde enteresan bulduğu her kelimeyi şiire sokarak âdeta divan şiirinin mücerred olan lügat ve kavramlarını yenilemiş, bölgesel ve günlük hayatın olaylarına yer vererek şiire bir yerlilik kazandırmıştır.⁹ Sâbit, farklı olmak istediği için yeni malzeme alanları arayışına girmiş, bunun sonucunda da sosyal hayat unsurlarını ve mahallî unsurları, şiirlerinde yenilik aracı olarak görmüştür.

Onun gazellerinde ortaya çıkan yerlelik geleneklere bakıldığında üslubu, sosyal hayatı şiire taşıma hevesi XVIII. yüzyıl Lale Devri şiirini hazırlayıcı mahiyettedir. Bilhassa yazdığı iki Ramazaniyye'de devrin sosyal hayatını ve ramazan ayının dinî, folklorik yönünü şiirlerinde başarıyla yansıtarak önemli bir söyleyiş özelliği sergiler.¹⁰

Sosyal hayat sosyal bu hayat (11,4899 0 .422012 Tc .2908 Tw 27r)10(aa(önünü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Sâbit'in iirlerinde Sosyal Hayat Unsurlarş

Tarihin her devrinde sanatkârlar, sanat eserlerini olu tururken mensup olduklarş toplumun sosyal hayat tarzşna ait birçok ya ayş ekli, inanş , âdet ve gelenekler, kullanşlan e ya ve kelimeler vb. unsurlardan ilham alarak esine ekil vermi lerdir.

Divan airlerimiz de di er sanatçılar gibi yazmş olduklarş eserlerde, içinde ya adşklarş toplumun sosyal hayatşndan ilham almş lardır. Bunun sonucunda günlük hayatta kullanşlan ve benimsenen e yalar, kelimeler, inanş lar ve uygulamalar, örf ve âdetler, e lence hayatş, yiyecek ve içecekler, kültürel de erler gibi unsurlar iirlerde bolca kullanşlmş tır. Bu unsurlarşn bazş airlerimiz tarafından daha fazla önemsendi i kullanıldış ş görülmektedir. Bu alanda ba ş çeken airlerimizin biri de Sâbit'tir.

Ya adş ş döneme dair iyi bir gözlem ve tahlil yaparak günlük hayata kayıştsız kalmayan Sâbit, sosyal hayatla ilgili gözlemlerini de i ik hayallerle süsleyerek bunlarş iirlerine ustaca yansıtmasşnş ba armş tır. Böylece günlük ve lsbayattan izler ta şyan birçok kültür ö esini sonraki nesillere aktarmış , kendisinden sonra gelen birçok airi etkilemi tir.

Onun iirlerinde devlet yönetiminden toplumsal ele tiriye, âdet, gelenek ve göreneklerde halk inanş larşna, yeme içmeden e lenceye, hastalşklar ve tedavi yöntemlerinden giyim ku am ile günlük hayatta kullanşlan e yalara kadar birçok konuyu görmek mümkündür.

Bu çalış mada Sâbit'in iirlerinde sosyal hayatş yansıtın unsurlar, çe itli ba lşklar tında sşnşlandırılarak bunlara Divan'ından örnekler verilecektir.

1. Çe itli nanş ve Uygulamalar

dam edilen birinin öldürül ünü seyretmenin insanlarda unutkanlık hastalş şna sebep oldu una inanş lşmş Sâbit de a a şdaki beyitte gönlünü, sevgilinin saçşnda asşlı olarak gördü ü için kendini unuttu unu söylüyor:

¹¹ Bu çalış mada alt ba lşklar olu turulurken örnek alınan kaynaklar unlardır: Harun Tolasa Ahmed Pa a'nşn iir Dünyasş, Akça Yayşnlarş, Ankara 2001, Cemal Kurnaz, Hayâlî Bey Divânşnşn Tahlili MEB Yayşnlarş, stanbul 1996, Mehmet Çav u lu, Necati Bey Divânşnşn Tahlili, Kitabevi Yayşnlarş, stanbul 2001, Nejat Sefercio lu, Nevî Divânşnşn Tahlili Akça Yayşnlarş, Ankara 2001, Ömer Özkan, Divan iirinin Penceresinden Osmatş Toplum Hayatş Kitabevi, stanbul 2006.

¹² Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatşnda Mazmunlar, haz. Cemal Kurnaz, Akça Yayşnlarş, Ankara 2000, s. 94.

Görince gönlümi zülfinde **kendüm unuttum**
Virürmiş âdeme nisyân **nezâre-i maşlûb** G.22/4¹³

Eskiden avcılar ava çıkarken önlerine çıkan insan veya hayvana göre u ur tutarlardı.¹⁴ A a ıdaki beyitte de air, rakibini çıkaca ı avda u ursuzluk kayna ı olarak görmektedir:

Ġaraż şikâr ise hınzîri öldürüp gömelüm
Rakîb gibi uğursuzla beyüm olmaz av G. 280/6

Söylenenleri veya yapılanları kar ıdakilere inandırmak için Mushaf'a (Kur'an) yemin edilir:

Cenâb-ı muşhaf-ı iclâline yemin iderüm
Eder iderse қаза bir husîs için taḥlîf K. 9/35

Ramazan ayında camilerde ibadet amacıyla Kur'an okunur:

Alınur mı Ramazân şüfîlerinden **muşhaf**
Raḥlenin nevbetini beklemeyince insân K. 45/8

Mushaf (Kur'an) ele alınmadan önce abdest alınır, sonra saygı göstermek amacıyla öpülür:

Şâbit gibi evvel **alup eşkümlü vuzûyı**
Şoñra **öperék Muşhaf-ı** ruḥsâra yapışdum G. 251/7

Dua yapılırken, kabul olması için eller gökyüzüne açılır ve dua sonunda "âmin" denir:

Zamânıdur kef-i Kerrübiyân **âmine el açsun**
Yine pîr-i ḥıred âheng-i âğâz-ı du'â kıldı K. 19/50

Biz **du'â niyyetine el açaruz** ḥâlisce
Ne tekellûf ne taşannu' ne ġaraż ne ĩḥâm K. 41/81

Bazı zamanlar ise duaların kabulü için Eyüp Sultan'a gidilir:

¹³ Bu makalede örnek olarak verilen iir ve beyit numaraları "Turgut Karacan, **Bosnalı Alaeddin Sâbit Divan**, Karacan Yayını, Samsun 1998" adlı çalı madan alınmı tır. Nazım ekilleri kısaltılırken gazellere G., kasidelere K., tarihlere T., kıtalara Kıt., rubailere R., terci-i bentlere TC., gazel-i müzeyyellere ise G. müz. kısaltması kullanılmı tır.

¹⁴ Onay, age, s. 97.

Sultānuma **du‘ā için Eyyūba varayum**

Ol buḡ‘a-i mübārekede müstecāb olur K. 13/43

Kim ki **esmā çekerek** nā’il olur maḥbūba

Yā Vedūd iskelesinden yanaşur Eyyūba B. 124

Tarikatlara mensup olan derviler, nefislerini terbiye etmek ve bütün dünya arzularından arınmak için kırk gün süre ile kendilerini dünyadan soyutlarlar. Buna “çileye girmek” ya da “çille çekmek” denir:

Çilleye vesvesesiz **girdi** kapandı zāhid

Ḥabs olur tā ramazān āḥir olunca şeyṭān K. 45/3

Ġamuñla **çille çeküp** zāhid **erba‘in çıkarursa**

O kırk yalan getirür taze yādġār havādis G. 43/4

Bazı hastalıkları tedavi etmek için hastaların üzerine, çe itli dualar ve Kur’an’dan ifa ayetleri okunur:

Cān-ı ‘alīle yazdı birer **āyet-i şifā**

Hāh ol ġubār-ı şarāb-ı nūşin hāh ḥaṭ G. 180/2

Debiristāna almaḡ sa‘y ider ol tıflı rüz u şeb

Oḡutsın kendüyi divāne olmuş ḥāce-i mekteb G. 19/1

Şu ruḡye-ḥān-ı kalem ṭab‘a **ne oḡur ne üfürür**

Mü‘eşşir olmada Şābit füsün nefes-be-nefes G. 155/5

Bazı insanların bakı larının tesiriyle, bakılan canlı veya e ya üzerinde istenmeyen hāllerin olu tu una inanılır. Bu olaya “nazar de mesi” veya “göz de mesi” denir:

Sūsenle nergisinden efendi bu gülşenüñ

Ya dil **deger** o ġonca-i ra‘nāya ya **nazar** G. 117/3

Kemāl-i ḥüsnine **göz degmesün** diyü kevākibden

Meh-i nev bir ḥamā’il arz ider bāzū-yı cānāna G. 293/3

Kötü bakı ların (nazar) tesirinden kurtulmak için muska (bāzû-bend, hamâ’il) yazılarak vücudun herhangi bir yerine asılır veya bunlardan bazıları suya atılarak bunların suyu içilir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Bir muraşşâ hüb **bâzû-bende** dönmiş Şâbit
Zîb ü fer virüp olında dilber-i tannâza dâğ G. 193/5

Kemâl-i hüsnine **göz degmesün** diyü kevâkibden
Meh-i nev bir **amâ'il** arz ider bâzû-yı cânâna G. 293/3

Nüşâñ marâz-ı albe ilâc eylemedi hiç
Ey şeh-i kerâmet-fürüş ez de **uyın iç** B. 15

Muskalar, tesir etmesi için e ref vakti denen; güne veya ayın do du u u urlu ve talihli bir zamanda yazılmaya gayret edilir:

udâvend **eşref-i vaktin** düşürdüm **ems-i ilâşın**
Ubüdiyyetde **vefk-i** bendegî oydum vifâ üzre

G. müz. 5/12

Sevilmeyi isteyen ki ilerden bazıları, “irinlik muskası” yazdırır:

Rüy-ı sâı kâğız ü sâğar devât ü bâde sur
Dut-i rez **irinlik** yazsun idüp âmâde sur G. 56/1

Cemre, ilkbahardan önce birer haftalık arayla sırasıyla havaya, suya ve topra a dü tü üne inanılan ısıtıcı güç veya sıcaklık yükselmesidir:

Nîl-i **hevâya** düşdi bu gün noka **cemreden**
imdengerü serâb-ı maabbet arâb olur K. 13/2

ledikleri suçtan dolayı Allah'ın gazabına u rayan bazı hayvan ve insanın ekil bakımından ta ve kayaya dönü tü üne inanılırdı. A a ıdaki beyitte air, sevgili u runda inleyen â ıkların mezar ta larına dönü tü ünü söylüyor:

ann itme meradindeki seng-i mezâridur
aş oldu aldı ol bütüñ uşşâ-ı zâridur G. 82/1

Kötülükleri, hastalıkları, nazar ve cin çarpmasını uzakla tırmak; gelecekte olup bitecekleri önceden bilmek amacıyla kur unun eritilerek bir ki inin ba ı üzerindeki su dolu kaba dökme i i, “kur un akıtmak” olarak adlandırılır:

Bir sou ebnem yiyüp dem-beste olmuşlar ki ebr
Ağzına urşun akıtmış şanasın bülbüllerüñ G. 219/9

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Bir iste in yerine gelmesi için Allah'ın isimleri zikredilerek amaca ula ılmak istenir. Esmâ çekmek olarak da adlandırılan bu i te, Allah'ın Vedūd ismini kullanmak yaygındır:

Cezb idüp **zevrāk-ı esmā** ile ol fettāmı

Yā Vedūd iskelesine çekelüm pinhānī B. 102

Kim ki **esmā çekerek** nā'il olur maḥbūba

Yā Vedūd iskelesinden yanaşur Eyyūba B. 124

Ol kebk-i ḥüsni yemle de ism-i Cevādı sür

Düşmezse dāma zemzeme-i **yā Vedūd** ile G. 313/3

Bir çe it fal olan remil, kum üzerine çizilen birtakım çizgiler ve noktalarla gaypten haber vererek niyet okumaktır. Remille u ra an ki iye de remmāl denir:

Sitāre şanma tutup tāli'-i şeb-i 'īdi

Felekde **noқта döker** pīr-i çarḥ olup **remmāl** G. 239/2

Endişe-i ḥālünle gelen noқта-i nāruñ

Dilde idemem āteşini **remille** teskīn G. 253/3

Celīdür ihtirāk-ı necm-i ḥāle vech-i istidlāl

Gülün nārı **nuқта** āteş düşürdi cān-ı **remmāle** G. 282/2

Yapılamayan ibadetlerin günahlarını hafifletmek için veya bu günahlara kefarete olması için "ıskat" adında sadaka da ıtılır, namaz kılınır:

Bitünce kīse-i **ıskātı** vā'iz indürdi

Derün-ı sineye ḥortümü ile fīl gibi G. 338/7

Vā'iz da güzel sīm-ke -i şan'at-ı cerdür

Heb kendüye çekdi zer-i aşḥāb-ı zekātı

Dünyā ile uqbāya nazardan idüp **ıskāt**

Hırsından ölü göricek **ıskāt-ı şalātı** Kıt. 14

Kur'an'ın rastgele açılıp kar ıla ılan kelimelerin anlamına bakılarak bir niyet ya da istikamet tayini, yani bir nevi fal için Mushaf açmak, "kitap açmak" deyimi kullanılır:

Bir iki misk ile mektüb nüshalar düşmiş

Şifā ḥaṭuñda imiş **açdılar kitāb** baña G. 12/3

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Sâbit Divanı'nda Mahallileşme

O **sīm-sorgucınuñ** adr ü ıymetini bilene
arāc-ı Rūm deger ber-arīa-i temsīl K. 3/8

Bakır e yalar, tıla denen parlatma ya larıyla kalaylanarak
parlak hāle getirilir:

Bir Őu virür ki **ās-ı nuāsı tılā ider**
Sāı-i feyz-i mürŐid-i cām-ı leb-ā-lebüñ G. 225/8

Őafā-yı sīne-i simīn-i yāre talıdden
Biraz **alaylanup** gösteriŐler itdi **raŐāŐ** G. 170/4

Evlerin atılarından su akmasına engel olmak için eskiyen

de, nı §/Fha(r -)9lk K)7. - (i0 0 114] T .5T

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Güller şavuldu geçdi zamân-ı bahâr hayf
Bülbül de **düşdi hançer-i hâra** hezâr hayf G. 194/1

Varur niyâz-ı şehâdetle gamze-i mestüñ
Bıçağına düşerdüm gayri bir 'ilâcum yok G. 203/3

Padi ahların arabası sarsılmasın diye, geçece i yerlere kum
dökülür:

Felekde kehkeşân zann itme ol **sultân-ı zî-şānuñ**
Yolında kum döşetdi sâkinân-ı 'âlem-i balâ K. 1/73

Deliler kendine ve çevresine zarar vermesin diye zincire
vurulur:

Bülbülüñ **silsileden** olduğı zâhir oldı
Tağdı **zencir-i cünûna** yine seyyid gonca G. 295/2

Uzak bir yere seyahat çıkanlar, namazlarını kısaltarak
kılarlar:

Şu tâb-hânede misâfirlerüñ ağırladılar
Nemâzını bile tahfif kıldılar seferüñ G. 224/4

Kurban bayramında Allah rızası için kesilen kurbandan
fakirlere pay dağıtılır:

Ebu-ceddiyle tefâhur itmek
Nağd-i gayri şayıvmek gibidür
'İd-i âdhâda ziyâfet itmek
Halka **qurbân payı virmek** gibidir Kıt. 18

Günümüzde hacca gidenlerin dönü te sevdiklerine hediye
getirme geleneğine 17. yüzyılda da rastlarız:

Hâk-i küyuñla gözüm rüşen idüp bād-ı şabâ
Ka'beden sürme götürür baña hâcı güyâ B. 2

Nesim-i küyü bize kuhl-ı İsfahân mı virür
Zemâne **hacısı yârâna armağan mı virür** G. 124/1

Ölen birinin ardından ölü evinde yemek verilerek, ölen
kişinin helvası yapılır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Zâhid öliyor hasret-i iftâr-ı lebûnle
Helvasını vir cânı için şâma yetişmez G. 147/4

Bir iste in yerine gelmesi veya bir hastalı nın geçmesi için
tekkelere kurban gönderilerek maksadın gerçekleşmesi ümit edilir.¹⁷

Yine bir **körpe kuzu tekyeye kurbân varacak**
Söyle Şâbit bilsün ıışık ile dendâni şeyh G. 59/5

Müezzinler, namaz vaktinin girdi ini halka bildirmek için
minarelere çıkarak ezan okurlar:

Müezzîn-i çemene nukre virmese şebnem
Çıkup minâre-i serv üstine ezân mı virür G. 124/4

Rasat kuyuları, rasathanelerde yıldızların hareketlerini
gözlemek için kullanılan aletlerin konuldu u derin çukurlardır.
A a ıdaki beyitte dü man, rasat kuyusundaki müneccime
benzetilmi tir:

Ağyâr da müneccim gibi vakta mutaraşşid
Furşat gözedür dilbere **çâh-ı raşadından** G. 270/5

¹⁸ Ulûfeler çıktıkça
yeniçerilerin kese kapmaları usuldendir:¹⁹

Umûm üzre çemen ecnâdına **kıst-ı reşen** çıktı
Mümessek zerle **kîse kaldurur** her gönce-i hoş-bû
G. 281/4

Reşen mevâcibini virdi halka ĩd-i saĩd K. 33/2

Eskiden bazı ki ilerin recep, aban ve ramazan aylarında
vaaz ve imamet için köy ve kasabalara gitmelerine “cerre çıkmak”,

¹⁷ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**,
MEB Yayınları, stanbul 2004. C. III, s. 31-32.

¹⁸ Age, C. III, s. 448.

¹⁹ Ahmet Talat Onay, age, s. 377.

yaptıkları hizmetin kar ılı ında bir senelik ihtiyaçlarını kar ılamak için para toplamalarına “cerr” denir.²⁰

Bu tül-ı va‘za döyer mi dimâğ uzatmasalar
Hikâye **cerre çıkar** bî-mesâğ uzatmasalar G. 96/1

Cerri sevmem kıyamam da kıala nâ-müsta‘mel
Sevdigüm kâfiyedür lafz-ı şerif-i en‘âm K. 41/89

Erkekler, haftada iki kez tıra olur:
Âb ü tâbı çekilen gül-varağ-ı ruhsâra
Haftada iki turâş ile terâvet gelmez G. 132/6

Eski evlerin kapısında, kapıyı çalmak için kapı tokma ı ya da halkası bulunur, so uk girmesin diye kapı arkalarına perdeler asılır:
Güşum mişâl-i **halka-i der** heb kapudadur
Çeşm ise mîm-i müjdeye nâzır harifdûr Tc.-1 6/3

Miftâh-ı kazâ kufı-ı temennâyı açınca
Çün **perde-i der** bâb-ı tevekküle göğüs ger Kıt. 16

Matem günlerinde siyah elbiseler giyilirken, bayram günlerinde ise beyaz olanlar tercih edilir:

Neheng-i lücce-i zulmet yudınca Yûnus-ı mihiri
O **mâtemde siyâh şâla büründi** çarğ ser-tâ-pâ K. 1/11

Beyazlar yakışur yâre ‘idde nitekim
Vezîr-i a‘zama dibâ-yı zer-nigâr-ı sefid K. 33/26

Avlanan hayvanlar veya idamla kesilen kelleler, at terkisine sa ve sol taraftan asılarak herkesçe görülmesi için te hir edilir:

O şüh **terkiye aşmaz yolında ser virsek**
Ne turfe başı muşibetli derd-mend oluruz G. 143/4

Zülfi fitrâkini şarkıtdı o şüh-ı ‘ayyâş
Gâfil olma a gönül **terkidedür** gâfil baş G. 168/1

Hristiyanlar, Müslümanların aksine ölülerini tabuta ba kısmı arkaya gelecek ekilde koyarak götürürler:

²⁰ Ahmet Talat Onay, age, s. 139, Mehmet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 279.

‘Adū bī-hūş olup ser yerine pā qor qapında
O **kāfir mürdesidür ayağı tersinedür** cānā G. 8/4

Çama ırlar te t içinde sabunla yıkanarak veya tokaçla dövülerek temizlenir. Beyaz olan çama ırlar di erlerinden önce yıkanır:

Zer teşt-i āfitābda **sābūn**-ı māh ile
Gömlüklerin gülāb ile **yur cāme-şūları** G. 343/5

Yağasın pāk-dāmen kırtarur āşūb-ı uqbāda
Kötek yir cāme-i nā-pāk-veş ālūde-i dünyā G. 13/4

Nem-i eşkümlle taşt-ı dīdede bir cāme-şüyum ben
Beyāz-ı cismimün dülbendini esvāba baş itdüm G. 243/3

Ni asta ile yüz beyazlatılır, gelinler me atalar (gelin süsleyici) tarafından süslenir, ellerine kına yakılır:

Bakmazuz biz yüzünüñ qarasına ağıyāruñ
Biz **nişāsta ile rūy-ı siyehin ağ iderüz** G. 138/4

Sebz-gün kirpās ile **meşşāta**-i gülşen n’ola
Bağla ekbār-ı gōnca **destine yaqdı hızbāb** G. 18/2

Elbise, ayakkabı gibi bir şey yaptırıldı ı zaman çıraklara “helvalık” denen bah i verilir:²¹

Cāme-i nev giyüp o serv-i revān
Baña bir buse virdi **helvalık** G. 202/4

Gözleri görmeyen insanlar yön tayini için ellerinde asayla gezerler:

Mişāl-i jāle döküp hāke nūr-ı başırasın
Fırākı itmiş iken **bir eli ‘asālı Darır** K. 11/8

Uykusu a ır olanları uykudan uyandırmak için su serpmek, ü üyen ayaklara kar basmak âdettendir:

Hāb-ı nāza varıcağ ol gül-i ter gülşende
Jāle **su sepmeyicek üstine bīdār olmaz** K.5/2

²¹ Ahmet Talat Onay, age, s. 243.

Ṭabīb-i dehr 'aceb mi **kar başsa** dest-i hikmetle
Üşütmiş ayağın şehre gelürken cüy bir yerde 504

Kibrit ve çakma ın olmadığı dönemlerde çakmak ta ına sert cisimlerle vurulması sonucu çıkan kıvılcımlarla ate yakılır. Bu zor bir i oldu u için ate , ço u zaman kom udan temin edilir ve bu i e “ate almak” denir:

Güyā ki **āteş almağa** gelmişdi Şābitā
Aldı şerāre-i dili gitdi hevāsına G. 307/5

Nat', me in veya i lenmi deriden yapılan sofra veya yaygıdır. Eskiden nat'lara kan bula masın diye nat'ların üzerine bir miktar toprak atılarak idam edilecek kimsenin boynu bunun üzerinde vurulur:²²

Ḥançer-i gāmze be-kef **nat-ı siyāset** ber-düş
Ḳatl-i āma boyun urmuş nighī cellāduñ G. 213/3

Kahvehanelerde tiryaki olan mü terilere kahveden önce afyon urubu ve keten yapra ıyla yapılan bir tür macun olan ber vermek ādettendir.²³

Şubḥ-dem gül-şeker-i lebleri yādıyla yesin
Nüş-dārūya döner ta'amda **berş-i berrāş** G. 168/4

Gubār-ı gam, terbiye görmü esrarın toz hâlinde ufaltılarak içmeye hazırlanmı eklidir:²⁴

Süpürülsün ḥarem-i sīne **gubār-ı gāmdan**
Keyf derler dile bir tufralı mihmān geliyor K. 12/6

Hattatlar, yazı yazarken yapılan yanlı lıkların düzeltilmesinde silintinin belli olmaması ve pürüzleri gidermek için, kullandıkları kâ ıtların üzerine “âhar” denen ni astalı yumurta sürerler. Bu i lemi mühre denen yuvarlak billur bir top veya deniz böce i kabu uyla yaparlardı:²⁵

Āhara çekdi gül-varaḳ-ı ālı jāleler
Şābit alınca destine kilik-i varaḳ-naḳar G. 128/6

²² Age, s. 347.

²³ Age, s. 124.

²⁴ Age, s. 199.

²⁵ Mehmet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 27.

Yufkadur kâğız-ı dil eşk ile **âhârlayup**
Mühre-i dâğ ile şeffâf ü kalem-gîr idelüm G. 245/2

Al kâğız **mühreler** mecmu'a-i germiyyete
Her habâbı **mühre-i billürdur** peymänenüñ G. 208/5

Aharlanmı kâ it üzerine yazı yazılırken yapılan yanlışlıklar,
yalamak suretiyle düzeltilir:

Çok sükkerin lebi leke-dâr itdi Şābitā
La'inde sildüğü eşerinden mürekkebüñ G. 225/9

Kitap yaprakları, daha sağlam olması için irâze denen
ibri imden yapılmalarıyla iki ucundan tutturulur:

Yufkadur kâğız bu elfāza tayanmaz Şābitā
Āhenin şirāze bir defter gerek pülāddan G. 269/7

Sūzen-i hārla **şirāzeleyüp** evrākın
Pāk mecmu'a ider bāğda mücellid gonca G. 296/5

Kılıçla fethedilmiş beldelerde kiliseden tahvil edilmiş büyük
camilerde hatibin cuma günleri kılıçla minbere çıkıp hutbe okuması
âdettendir.²⁶ A a ıdaki beyitte air kendini nazım minberindeki
padi aha benzeterek yazdıklarının güzelli iyle övünmektedir:

Huṭebā gibi çıkup minber-i nazma Şābit
Tiğ-āsā kalem-i pāk-edāya **tayanur** G. 76/7

Ramazanda sabah namazı vaktinden önce müezzinler
minarelerden, temcid denen dinî övgüler ihtiva eden iirler okur:

Şabāh olunca ilāhīye şoḡdılar rindi
Mü'ezzinān-ı şeb-i 'id virdiler **temcid** K. 33/18

ki insan, kanlarını akıtıp bu kanları yalamak suretiyle kan
karde i olur. A a ıdaki beyitte air, sevgilinin gamze oklarıyla kan
karde i olmak için kendinden geçti ini söylüyor:

Bir kez ḡadeng-i gamzeñ ile **kan yalaşmağa**
Her dem derün-ı aşıḡ-ı ḡod-kāmeden geçer G. 123/3

²⁶ Ahmet Talat Onay, age, s. 293.

Yine kadeh ile kan karde i olacak kadar arası iyi olan vaizin, kürsüye çıkararak içkiyi yasakladı mını ifade eder:

Câm ile **kan yalaşur** ‘ağd-i uşuvvet eyler
Yine kürsüde olur düşmen-i şahbâ vâ‘iz G. 186/3

Haberle mede güvercinler de kullanılır. Küçük kâ ıtlara yazılan mektuplar bu i e alı tırlımı güvercinlerin aya mına veya kanadına ba lanarak istenilen yere gönderilir:

Per-i kebüter-i iqbâle **bend idüp** Şâbit
Uçur nazîreñi semt-i cenâb-ı üstâda G. 312/6

Ûavf itmesem uçurmalarından ‘adûlaruñ
Ne **nâmeler itâre iderdüm hamâm ile** G. 289/2

Di çekmek için kerpeten kullanılır, devatlar zincirle boyuna asılır:

Dişini hep kelpeteyn-i hançer ile **çekdi** bed-kâruñ
O miķrâz-ı celâdetden ‘aceb mecrûhdur a‘dâ K. 38/15

Tahrîk-i esb-i tab‘a bu vâdide Şâbitâ
Zencîre-i devât oluyor tâziyânemüz G. 139/5

Ku lar, bir yere yem dökülerek elek, kalbur gibi e yaların altına dü ürlerek yakalanır:

Ol kebke yem döküp ‘amel-i şayda başlasam
Erbâb-ı zerķden yanuma bir ‘amel gelür G. 102/3

Müferrih çîne-i naķd ile minnet çîne-dânından
O kebki-i nâza **yem dökmezse** şayyâdı şikâr olmaz
G. 133/8

Bazı camilerde padi ahların ibadet etmeleri için, cami içinde yapılan yerden yüksek, ba ımsız bölgelere “padi ah mahfili”; cami, hastane imaret gibi kurumlarda çalı anların ikamet etmeleri için yapılan yerlere ise “me ruta” denir:

Pâdişeh mahfili teng idi Ayasofyanuñ
Himmet idüp dil-i mü‘min ķadar itdi tevsic T. 40/2

İşler midi tâ ‘ahd-i şafîden bu imâret
Evlâdına **meşrûta** eger tevliyet olsa G. 305/3

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Menzil, kervan ve posta tatarlarının indikleri, at de i tikleri veya geceyi konaklayarak geçirdikleri yerdir:²⁷

Vardı bir **menzile** kim tozkoşparan merhūmuñ
Şöhret-i nāmını başdurdı ğubār-ı nisyān K. 45/30

Ok atı larında, atılan okların mesafesi ölçülür. E er bir rekor kırılımı sa oraya ta dikilir:²⁸

Ol ğünü ān ki atup kavş-i każādan Şābit
Menzil-i kabre ecel tozkoşparanı **taş dıke** G. 168/6

Padi aha takdim edilecek olan yazılar, sadrazamlar tarafından telhis edildikten (özetlendikten) sonra verilir:

Fesād-ı ğamzeyi la‘lin ki mühr şāhibidür
Cenāb-ı pādişeh-i ğüsne **eylesün telğış** G. 171/3

3. Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri²⁹

Şābit, iirlerinde birçok hastalık ve bu hastalıkların tedavi usulleri ile tıbbî terimlere sıkça yer vermiştir. Bunları kullanırken ya bir mazmunun temel ö esi olarak ya da beyitler içerisinde açıkça vermeyi tercih etmiştir.

Remed, göz a rısı, iltihaplanmasıdır. Hastalar ıktan ve havadan etkilenmemesi için gözlerine siyah, sarı, kırmızı örtüler örterler:³⁰

Bir çihre-i kec görmeyelüm kimsede Şābit
Zahmet de çerkeş n’ola çeşmüñ remedinden G. 270/7

Bir gözi bağı ğarīb oldum bī‘aynih Şābitā
Olalı ol nūr-ı dīdem ğaste-i derd-i **remed** G. 63/5

Bazen gözlerde ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntılar, çapak oluşur:

N’ola ğabāb-ı meyüñ dīdesi mağmūr ise
Nergis-i pūr-jālenüñ gibi **çapaklı** degül G. 229/4

²⁷ Mehmet Zeki Pakalın, age, C. II, s. 479.

²⁸ Age, C. II, s. 479.

²⁹ Bu konuda yapılmış ayrıntılı bir çalış ma için bkz. Emine Yeniterzi, “**Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar**” SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 4, Konya 1999, s. 87-103.

³⁰ Ahmet Talat Onay, age, s. 374.

Cüzam bula ıcı, behak ise insan derisinde pul pul beyazlık ve alaca bir renk olu turan bir çe it cilt hastalı ıdır:

Müdām teşne-i şahbā-yı hāhişüz Şābit
Bizi hārārete uğratdı bu **cüzām**-ı şamāc G. 188/7

Nizācı var yine mey-hārelerle zühhāduñ
Beni hārām ile ceng-i beni **cüzām** gibi G. 341/3

Zātı 'aceb pākdür gonca-i nev-restenüñ
Lāle-i ebr-şifat cildi **behaklı** degül G. 229/3

Yerekân, sarılık hastalı ıdır. A a ıdaki beyitlerde a k derdinden hastalanıp benzi sararan â ık için kullanılmı tır:

Çeşm-i hūn ile nigāh itse eger mercāna
Kehrübā gibi olur hāste-i renc-i **yerekân** K. 45/31

Mübtelā-yı **yerekân** olmuş idük bi'llāhı
Bu neşāt ile biraz beñzimüze şan geliyor K. 7/17

Daha çabuk iyile mesi için yaraların tedavisinde fitil ve yakı kullanılır:

Cerāhat-ı dil-i erbābı pāk uñulduramaz
Egerçi kendümüz ālüdeyüz **fitil** gibi G. 338/2

Şābit o şūh-ı nev-ğatı şarmağdadur 'ilāc
İster bahār **yakısı dilde olan cürüh** G. 54/5

Karaci ere ba lı öd kesesi içindeki ye ilimsi, sarı ve acı su olan safra, vücutta ya ların hazmına hizmet eder. Safranın verdi i rahatsızlık safra bulanması olarak ifade edilir:

Şafrası mı bulandı hevā-yı hāzāndan
Günden güne ruğ-ı çemenistān şararıyor G. 91/5

Cüyuñ **bulansa** bāğda **şafrası** çok mıdur
Pır-i felekde balğam-ı beri eyledi hūrüş G. 163/3

Nabız, hareket hâlindeki kanın, önündeki kan kitlesine bir basınç yapması sonucu damar çeperinin geni lemesi ve bu geni lemenin bir basınç dalgası hâlinde bütün atardamar sistemi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

boyunca iletilmesidir. Hekimler, hastanın bilek damarlarındaki bu basıncın iddetini ölçerek hasta hakkında de erlendirmede bulunarak tedavi yöntemlerine ba vururlar:

Yārūñ **bilegin şıksam** olur destīni k̄ābız
İr̄k-ı ḥased olur dil-i aḡyārda **nābız** G. 177/1

Reg-i maḥabbeti **nabız** olup da cān viriyor
Ki ola dürd-keş-i ışk-ı şāḥibü'l-İncīl K. 3/38

Bel so uklu u, zührevî yollarla insana bula an ve tedavi edilmezse kısırlı a sebep olan bir hastalıktır:

Bel soğukluḡına uğrarsa kim aḡlar vā'iz
Ne baḡar müy-ı miyān-bendine yārūñ bel bel G. 228/4

Kabakulak, tükürük bezlerinin iltihaplanması ve i mesiyle olu an ate li bir hastalıktır. Kabakulak çıkarmak deyimiyle ifade edilir:

Ķabakulak mı çıkardı ḡamuñla ḡülşende
Ḥacāmet itmededür ḡār verd-i āle gibi G. 333/3

Deri üzerindeki kanı çekmek ya da deriyi çizip kan çıkartmaya “hacāmet”, bu i i yapana da “haccām”denir. “ i e çekmek” veya “ i e vurmak” diye de bilinen bu usulle, oturan veya yüzüstü yatan hastanın derisi üzerine, içerisinde tutu turulmu alkollü pamuk parçası bulunan i eler yapı tırılır. i enin etkisiyle i en yer, zemberekle yarılarak buradan pis kan alınır:

Muḡtāc-ı **ḡacāmet** olacaḡ mertebedyüz
Germiyyet ile **şīşe** ile yāra yapışdum G. 251/3

İnkisār-ı dil için rind ne çeker
Leked-i raḡş-ı ḡamuñ zaḡmına **çün şīşe çeker** Kıt. 5

Sāye-i ḡül düşüp endāmı gögermiş n'aceb
Şīşe çekdürse yapışdursa mükerrer sünbül K. 8/9

Şaḡne-i işmet idüp sefk-i dimādan taḡzīr
Kimseden **kan alamaz** şimdi fuzülī **ḡaccām** K. 41/10

Kan alma i lemi bazen sülükler yardımıyla yapılır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Yapışdı **dīvçe**-i hâme-i suhen Sâbit
Devâtũ itmek için hũn-ı fâsîdin tenķiř G. 171/5

Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla, bir bez üzerine yayılıp deri üzerine uygulanan, beden ısıyla vücuda yapı an macunlardan yapılmı yakılar kullanılır:

Şâbit ol şũhı nev-ħaţtı řarmaķdadur ilâc
İster **bahâr yakısı** dilde olan cürh G. 54/5

Bahâr faşlı idüp bāĝ-ı hâtırın taţyîb
Deĝişdirür yakısın lâlenũ nesîm-i şabîb G. 25/1

Çiçek, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ate li, a ır ve bula ıcı bir hastalıktır. Çiçek hastalı mın tedavi yöntemlerinden biri de hastaya nilüfer erbeti içirmektir:

Eţfâl-i çimende **çiçek olmada** bedîdâr
Boķrat-ı rebî' **şerbet-i nilüfer içirdi** G. 334/1

erbet, birçok hastalıklarda günümüzdeki uruplar gibi tedavi amacıyla hastalara verilir:

Şabîb-i çarĥ devâ şüretinde **şerbetler**
Helâk-ı 'âşık-ı bîmâra çok 'ameldür bu G. 277/3

Bir eyler yiyip içemeyecek kadar hasta olanların a zına pamuk ıslatılarak su verilir:

Dāĝ-ı teslîme medâr olmadı dest-i nermũn
Muhtażır aĝzına penbeyle konan âb gibi G. 349/3

So uk alĝınlı mın tedavisi için, günümüzde de yaygın olarak uygulanan hastayı terletme yöntemi kullanılır:

Soĝuķ geķerse 'araķdur 'ilâcı derliye gör
Ne imtinân-ı rahîķi ne nâz-ı 'uşşâķı G. 353/6

Dilaltı hastalı mın tedavisinde ise ni adır kullanılır:

Ķıraĝı şanma **dil altı** olunca sũsen-i bāĝ
Zamâne itdi **nişâdur** sũfũfını te'lîf K. 9/8

Herhangi bir korku veya sıkıntıdan dolayı dudaklarda tebhâle “dudak uçuklaması” çıkar:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Derūna bir ḥarāret düşdi kim deryā söyündürmez
‘Aceb tatlı uyuzdur **la’l-i şirīnünde tebhāle** G. 282/3

‘Arz eylememek aña ḥarāretde ne sözdür
Tebhāle-i la’l-i lebi bir tatlı uyuzdur B. 123

Yaraların tedavi edilmesinde günümüzde de çok yaygın olarak kullanılan merhem, Sâbit’in şiirlerinde sıkça karımıza çıkar:
N’işlesem ben de dil-i ḥasteye bilmem n’itsem
Zehr ise işledemez **zaḥmuma merhem** itsem G. 242/1

Ne ma’cūn olduḡuñ ma’lumumuzdur ey zımād-ı çarḡ
Bu ḥāşşiyetle sen zaḥm-ı derūna **merhem** olamazsın
G. 254/3

Aḡlayup dil-ḥaste sızlar yāre Allāh ‘aşḡına
Merhem ister zaḥmına biçāre Allāh ‘aşḡına G. 292/1

Dönerdi **merhem-i kāfūra** zaḥm-ı sīnemde
O kāfir olsa bu dil ḥastesile hem-pehlū G. 279/2

Vücutta herhangi bir yaralanmanın olu tu u yer, kanamanın durdurulması ve yaradaki mikroplar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Câme-i şabrını **çāk itdi dikiş tutmaz** ise
Açılursa gice bir semte tegeller sünbül K. 8/26

Raħm idüp **dikti** ten-i düşmende cerrâh-ı kazâ
Süzen-i tîr ile tîguñ **zaħm-ı pür-nâsūrını** T. 8/18

Kara sevdalara tutulanlar ile sara hastalarının tedavisinde
gelin saçı denen “eftimûn” çiçe i kullanılır:

Ĥalka ĥalka mümessek her târ-ı ‘anber-bârını
‘İlet-i sevdâsına ‘aynile **eftimûn** bulur K. 4/19

Veba yani taun, çıban ekinde koltuk altında çıkan bula ıcı
bir hastalıktır:

Cân virüp şulha tehâlük itse de ma‘zûrdur
Bir çıban var şancısı **tâ‘undan** da bed-ter gibi K. 43/49

Ağyâr **ķoltuğında** o şūhuñ **vebâ** gibi
Dil-ĥastegân-ı ‘ışka mübârek belâ-yı ‘îd K. 6/18

Vebâ dimez mi girüp şeyh-i belde **ķoltuğına**

‘Āşık-ı haste-dile ‘arıza eksük degül a
Hane-i kalbi ‘avārızda mı olmuş tahrīr G. 106/2

Narh, insanların ihtiyaç duydu u mal ve hizmetlerin para olarak en yüksek de eri anlamında kullanılan ıstılâhî bir kelimedir.³² Sultan III. Ahmet zamanında bolluk ya anmasına ra men, karaborsacılık ba göstermi , Ali Pa a sadarete gelince her eye narh koydurarak bu meseleyi halletmi tir:

‘Ali Paşa da o tācir-beçe-i bī-inşāf
Arturur müşteri-i vaşlına kālā narhın
Üstine düşmeyelüm bir iki günden şoñra
Bulur anuñ da kumaşı ‘**Ali Paşa narhın** Kit. 3

Yine bir berber-i nev kopdı ‘Ali Paşadan
Vaz’ idüp emti’a-i vaşlına kālā narhın
İztırārī fuqarā bir nice gün şabr itsün
Bulur anuñ da metā’ı ‘**Ali Paşa narhın** Kit. 2

Hilenin önüne geçmek, türünü ve fiyatını göstermek için kuma lara damga vurulur:

Şu **hoş-kumāş**-ı nesīc-i belāgate Şābit
Bu şāh beyt ile **tamğa-zen-i perend** oluruz G. 143/5

Günümüzde oldu u gibi alı veri lerde, satı ın kesinle ti inin bir ifadesi de iki tarafın kar ılıklı el sıkı masıdır. A a ıdaki beyitte air, a zını öpme kar ılı ında canını vermeyi vaat ederek sevgiliyle el tutu mu tur:

Gice būs-ı dehānın naqd-i cāna **el tutuşmuşduk**
Peşimān oldı uymaz evdeki güftār bāzāra G. 291/3

Osmanlı mparatorlu u’nda çıkarılan ilk para nukredir. Nukreler, gümü ten imal edilir.³³

Bāb-ı ğamda **nukre-i** eşki idüp vech-i mā’aş
Merdüm-i çeşmüm gibi ğurbetde sâ’ildür ğarīb G. 20/3

Nola naqqād ise bāķīye inşāf budur
Ki bizüm **nukre-i endişemüz** anuñ pulıdır

³² Age, C. II, s. 654.

³³ Age, C. II, s. 706.

N'ola düşerse beğâyâsını mazmûnlarınıuñ
Hâme taḥşîl-i kemâlâtta bağı kılıdur Kıt. 6

Züyûf-ı **nukre**-i eşküñle şanma ey hâce
Bu şeh-r-bend-i maḥabbetde kâr kâbildür G. 113/4

Kara kuru , Osmanlı memleketlerinde tedâvülde olan ecnebî
paralarından biridir:³⁴

Sevâd-ı vechini 'arz eyleyüp gice 'aşık
O sîm-pâreye yandurdu iki **ğara ğurüş** G. 167/4

A a ıdaki beyitte de o devirde kullanılan dinar, te bih
unsuru olarak kullanılmı tır. Ayrılık hastalı mın ilacı kar ılı nda
altın, bozdurularak dinar erbetine çevriliyor:

Yokladum nabz-ı ṭabîbi marâz-ı hicrâna
Zer virüp şerbet-i **dînar** ile tedbîr eyledüm G. 245/5

Altununu bu dünyâda bozup ḥayr ideğör kim
'Uḫbâda o ey mâlik-i **dînar** bozulmaz G. 144/6

Bakırdan yapılan paralara mangır, gümü ten yapılanlara ise
akçe denir:

Genc-i ḥüsrev kef-i cūdında bir avuç **manğır**
Tâc-ı Cem-dîde-i ḳadrinde külâh-ı fincân K. 45/33

Bolay ki şatmaya düyâda aḥret 'amelin
Bir iki **manğıra** ḥacı daḥi delîl gibi G. 338/6

Mey-ḥârelere şaḥne şarâb **akçesi** görsün
'İrzın şatun alsun yine söz mârpula düşdi G. 339/4

5. Devlet İdaresinde Görevli Şahıslar

Belediye ve inzibat i lerinden sorumlu olan, esnaf arasında
gezerek halkın esnaf tarafından aldatılmasına engel olan ve
buldukları yerde onları cezalandıran memurlara “ayak nâibi”
denir.³⁵ A a ıdaki beyitte Sâbit, aya ı sürçenlerin bile sarho diye
nâib tarafından cezalandırılmak istenmesine atıfta bulunmu tur:

³⁴ Age, C. II, s.199.

³⁵ Ahmet Talat Onay, age, s. 101, Memet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 119.

Sürçenüñ mest diyü ayağın almağ ister
Görmedüm ben bu **ayak nâibi** gibi şirir G. 90/6

Muhtesipler, günümüzdeki polislerin ve belediye zabıtalalarının görevlerini yapan ki ilerdir. Bu ki iler pazarların düzenini sa lar, ölçüde hile yapanları tespit eder, dini kuralları çi neyenleri uyarır ve cezalandırırlar:³⁶

Rez-duhteri kim nâm-zed-i **muhtesib** oldu
Ezfâr-ı habâb ile 'îzâruñ yola düşdi G. 339/3

Ağırmaz **muhtesibler** tarafından başı hâmmârın
Anuñ derd-i seri bed-mestler gavğâlarındandır G. 100/2

Gördüm etrâfın alup geçdi gürüh-ı rindân
Mestler **muhtesibi** şandum iderler teşhîr G. 90/5

Padi ahla birlikte giderek, merasim ve alaylardaki debdebeyi artırma i ini âtırlar yapar:³⁷

Her menâr oldu birer **şâtur**-ı zerrîne-kemer
Şadr-ı 'âlînüñ ola tâ ki terâvihe revân K. 45/23

Mahkemelerde kadıların vekili olan ki ilere bâb nâibi denir. Bu ki iler, mahkemelerde karı koca i lerine bakarak bazı ahkâmı tescil ederler:³⁸

Gül-i seffîd der-i büstânda 'urf giyüp
Bahâr hâkiminüñ şimdi **bâb nâ'ibidür** G. 111/2

ehrin inzibat i leriyle görevli memurlardan olan ahneler, sokaklarda devriye gezer; meyhaneleri basar, sarho ları yakalayarak bunları karakolda cezalandırırlar:³⁹

Kedü-yı meyle gelüren **şâhne**-i mey-kededen
Tağıldı yan қабаğı gibi **şâhne** yanumuza G. 288/5

Ey **şâhne** senüñdür götüri şalb u siyâset
Ağyâra amân virme götür bir yere çek aş G. 172/3

³⁶ Age, C. II, s. 572.

³⁷ Mehmet Zeki Pakalın, C. III, s. 311.

³⁸ Age, C. I, s. 142.

³⁹ Ahmet Talat Onay, age, s. 413.

Nola naḳḳād ise bāḳīye inṣāf budur
 Ki bizüm nuḳre-i endī emüz anuñ pulıdır
 N’ola dü erse beḳāyāsını maẓmūnlarınıñ
 Ḥāme taḫṣīl-i kemālātda **baḳı ḳulıdır** Kıt. 6

Yeniçerilere evlenme izni verildikten sonra, yerli annelerden do an çocukları da babaları gibi yeniçeri oca ına kaydedilmi tir. Bunlara Kulo lu denir:⁴³

Ḳuloğlı didügin āfet ne şūḫ ü ser-keş olur
 Biri tūfengini meydāna atsa āteş olur B.44

Bir **ḳuloğlı** āfeti ḳundaḳ bıraḳdı cānuma
 Ağlamam ol āteşi bu dīde-i ter başdırur G. 9/3

Şu ḳayd-ı esrden āzāde şandugūñ göñlüm
 Şeh-i serir-i cefā bir **ḳuloğlınuñ** ḳulıdır G. 105/4

6. Giyim-Kuşam ve Kumaşlar

Kadınların belden a a ı giydikleri, paçası büzgülü geni alvara “çintiyan” denir. pekli kuma türlerinden biri olan çözme ile birlikte kadınlara elbise yapılı:⁴⁴

Görüp o şūḫda ol şıḳma **çintiyān** bendi
 Yiriyle tevbemüzüñ gevşedi miyān-bendi B. 155

Çintiyān ḥarcı içinden çıḳmağa cānāneye
Çözme dirler bir ḳumāş ister gül-i aḥmer gibi K. 43/72

Yine ḥalli senüñ dendānına vā-bestedür vā’iz
 Nigāruñ **çözme** dirler bir ḳumāş var **çintiyānında** G.310/6

Ferāce, çar aftan önce kadınların tesettür için giydikleri üstlü ün adıdır. Ferāceler, genellikle koyu renkli olur.⁴⁵

Vā’iz vera^c-ı bārid ile buzda giderken
Ferrāce vü destār ile bir maşhara düşmiş G. 159/4

Sünbül benefşedür yaḳışan bāğ-ı ḥüsnüñe
Ḳaftanuñ āsümānisi ferrācenüñ morı G. 346/6

⁴³ Age, C. II, s. 321.

⁴⁴ Age, C. I, s. 383.

⁴⁵ Age, C. I, s. 601.

Yünden ve kıldan yapılan bir tür kuma olan pe minenin iyi cins olanlarını sadrazamlar, adî cinsten olanlarını ise fakirler ve derviler sarık olarak kullanırlar veya hırka yapıp sırtlarına giyerler:⁴⁶

Şaf-dil bir gülşenî dervîşine döndi hemân
Lābis olup müy-ı hâttından siyeh **peşmine** rûh G. 57/2

Pastav, ucu yıldızlı çuha topuna denir. Her pastav çuha, elliarın uzunluğundadır:⁴⁷

Bizi ey gonca **ķabā pastāv** ile aldatma
Saña kim itdi o gül-penbe ķabāyı bilürüz G. 149/6

Elbise yapımında tercih edilen kuma lardan biri de sof gibi dalgalı olan hârâdır:

Çün ebrū-yı emvâcı ider firķate ĩmā
Adı baķacak mevclî **hârā** ne belādur G. 87/6

Hârā-yı sūzeni görünür çeşm-i bülbüle
Kemhā-yı surh-ı saķız olursa ķabā-yı gül G. 235/2

Zamāne giydi **nārencî ķabā-yı** zer-nigār üzre
Cevāhir düğmelerle bir çiçekli **anberin hârā** K. 1/5

Perniyan, ipekten yapılma bir kuma türüdür:
Bir başma **perniyān** ile örterdi Şābitā
Çignetse esb-i nāza mezārum o şehsüvār G. 88/7

Urf (örf), eyhülislam, kazasker ve İstanbul kadısının resmî günlerde giydikleri büyük kavuktur:⁴⁸

Gül-i sefid der-i büstānda ĩurf giyüp
Bahār hākiminüñ şimdi **bāb nā'ibidür** G. 111/2

Konto, büyük devlet adamlarının giydiği samur, kakum, sincap gibi türleri olan üstlünün adıdır:⁴⁹

Semmür ķonçoşında o billür tüğmesi
Beñzer şu necme kim çıķa zīr-i sehābdan G. 362/3

⁴⁶ Age, C. II, s. 773.

⁴⁷ Age, C. I, s. 754.

⁴⁸ Age, C. II, s. 746.

⁴⁹ Age, C. II, s. 293.

Sincap, samur ve kakum gibi hayvanların derilerinden yapılan kürkler giyilmektedir. Sincap ve samurun tüyleri koyu renklidir. Kakımın derisi beyaz oldu u için fazlaca ra bet görmü tür:

Siyeh **sincāb**-1 şebde **kākum**-1 şubḥ-1 sefid-āsā
O māhı açmış ol şırtındaki **semmūr** göstermiş G. 157/3

Siyeh **semmūr bir boy kürki** giydüm bezm-i luṭfuñda
Boyumca Āşaf-1 dehrüñ bugün iḥsānımı gördüm K.28/2

Kavu un kenarları terden ya lanmasın diye kavuk altından “arakçîn” denilen takke giyilir:

‘**Araç-çin** alup ‘aşık döküldi gīsuvān-ı mār
Firengistāndan giydi ğazabla şabkayı aġyār B. 171

Devletin ileri gelenleri ve önemli ki iler, deriden yapılmı, açık mavi renkli özel çizmeler giyerler:

‘Aceb mi **mūze**-i maḥşūşa ola muhtaş
Şu dāne-dār ü cilā-dāde **āsümānī** edīm K. 35/36

Dülbend ba a takılan, alvar ise uçkurla bele ba lanan pantolon türü bol bir giysidir:

Nem-i eşkümlerle taşt-ı dīdede bir cāme-şüyum ben
Beyāz-ı cismimüñ **dülbendini** esvāba baş itdüm G. 243/3

Metā^c-1 fitne **şalvārı** gibi ayağdadur şimdi
Ḳumāş-ı nāzı dilber kendi virdi dūş-ı dellāle G. 282/6

7. Günlük Hayatta Kullanılan Eşya, Araç ve Gereçler

Sâbit ya adı ı yüzyılda insanların günlük hayatta kullandı ı birçok araç gereci iirlerinde kullanmı tır.

Hocalar çocuklara ders verirken, satır ve sözleri a ırmamak için takip amaçlı kemikten ya da sert a açlardan yapılmı hilâller kullanırlardı. Bu hilâller sarıklar arasında muhafaza edilirdi:⁵⁰

Dehān-ı arzū da ıalmadı dendān-ı iḳbālüm
Felekden **gūşe-i destāra** ümmīd-i **ḫilāl** itmem G. 246/2

⁵⁰ Ahmet Talat Onay, age, s. 245.

Rüzgârlı havalarda sönmemesi için “yel mumu” denen kalın fitilli mumlar kullanılır:

Her gice pervâneye gayzın idüp izhâr şem^c
Şubha dek **yel mûmlarıyla** gezdirür her bâr şem^c

G. 187/1

Geceleri soka a çıkarken, içine mum dikilerek yakılan el fenerleri kullanılır. Bu fenerlerin camlı ve mu ambalı olmak üzere iki türü vardır. Mu ambalı fenerlere “i kenbe fener” de denir:

Elde işkenbe fener arçada zenbîl-i şahur
Gice faşında şikem-hârelerüñdür seyrân K. 45/16

Uyurken sivrisineklerin saldırısından korunmak için cibinlik kullanmak gerekir:

Vârestedür ba^cûze-i gamdan bilen bilür
Luftı **cibinliginde** ne nüşîne-hâb olur K. 13/26

brik; el, yüz, ayak gibi organların temizli inde kullanılan bir e yadır:

A zâhid ^câlemi nür u tahâretten şunulmuşdur
Baña minâ-yı rûh-efzâ saña **ibrîk-i istincâ** G. 10/6

Çok kullanılan binaların giri kapısındaki dö eme ta larının a inmaması için kullanılan özel ta lara “ayak ta ı” denir:⁵¹

Ökçe itdükçe lekedle dil-rübâ-yı tünd-hû
Çehre-i ^câşık **ayak taşu** gibi evkâr olur G. 84/7

^cAceb mi bağrına başduğça nâzân olsa hüddâmı
Bunuñ her **ökçe taşu** mu^cteberdür pâlehang-âsâ

K. 42/27

Alem, bayrakların tepesindeki metalden yapılmış sembol veya i aretlerdir. Sancak, alem çekmek; isyanın, sava açmanın bir ifadesidir:

Ĥüsnuñ temellük-i dile ĥayl ü ĥaşem çeker
Zülfüñ **siyâh sancak** ü ĥaddüñ ^calem çeker G. 89/1

⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 119.

Abdest aldıktan sonra kurulanmak için abdest havluları kullanılır:

Rüpyet-i şems-i haķıķatse murāduñ ağla

Āb-dest minfeşesi gibi gözüm nem-nāk ol G. 232/2

Ya mumunun fitili vakit vakit kesilmezse parlak ı ık vermez. Bu fitilleri kesmek için özel bir makas kullanılır:⁵²

Mūm şoķmuş başına maşhara-i bezm olmuş

Burnına fiske urursa n'ola şem'ūñ **mıķrāz** G. 175/4

Lā diyüp **mıķrāz**-ı hicrān-ı şeb-i dūşineye

Bu 'inādı üzre **başın kesdirür** her bār **şem'** G. 187/5

Fānūs-ı hayāl, halk arasında hayal fanusu olarak bilinen fanustur.  kısmında renk renk çe itli ekiller ve resimler oldu u için içindeki fitil yandı nda bu ekiller dı arıya akseder:⁵³

Semā' itdükçe şevķ-i yem-i Mevlānāyile Sābit

Dönüp cism-i nizārum **şekl-i fānūs-ı hayāl** olsun

G. 257/5

Gemilerin limanları görüp rahatlıkla limana girmesi için fanus yakılır:

Yem-i sefīdde bir tāze қоç levendi sevüp

Sefīne başına fānūs yakmasaķ mı gerek G. 223/2

Şu'le-i fānūs ile keştileri bir mīlden

Ҳıyre-çeşm-i qar idüp şoķdı firengi **körfeze**

G. müz. 4/11

Cebīn-i Nūhda **fānūs yakmasa** nūrı

Sefīne bulmaz idi sāhil-i necāta sebīl K. 3/33

Gemilerin limana girdiklerinde durması için denizin içine lenger denen yayvan demir atılır:

Eger metāneti **lenger** bıraksa deryāya

İder şevāhiķ-i emvācını cibāl-i ḥadīd K. 33/46

⁵² Ahmet Talat Onay, age, s. 334.

⁵³ Age, s. 208.

Mevc-i tîğ-i lücce-i nuşretle oldu rûy-nümûn
Taldı deryâ-yı muhîṭ-i hayrete **lenger** gibi K. 43/32

Dü man donanmasını yakmak için yakıcı ve patlayıcı maddelerle dolu, özel yapılmı olan gemilere “ate gemisi” denir.⁵⁴

Çıçdan varup **âteş gemisine** çata bilsem
Limân-ı vişâle şu hevâda yata bilsem B. 142

Ate kayı 1, eskiden üç ve dört çifte kayıklara verilen isimdir. Bu kayıklar Eminönü'nden Bo aziçi'ne i ler. Bunlara, Eminönü'nde bekleyerek Üsküdar'a ve civarındaki yangınlara tulumba ve tulumbacıları ta ıdıkları için ate kayı 1 denmi tir.⁵⁵

Luṭfına ışınsa ne ‘aceb cān-ı ehibbā
Āteş kayığı kendüsidür zevrāk-ı şahbā B. 1

Çekdiri ise Osmanlı donanmasında, kürek ve yelkenle giden bir çe it sava gemisidir:

Muşanna **üç direkli çekdiridür** baḥr-ı ebyazda
Kayalık ḥançere müşğın-resen ol zülfe-i büya K. 38/7

Hükümet dairelerinde tutulan defterlerden biri de dilli defterdir. Bu defterler, talep edilen eyin kar ısına gerekli açıklamaların yazılmasıyla olu turulur.⁵⁶ A a ıdaki beyitte hâl dili, bakılınca hemen anla ılan dilli deftere benzetilmi tir:

Şāh-ı ehl-i dil zamīr añlar zebān-ı hāl ile
Ebleg-i vech üzere nāṭık bir **dilli defter** gibi K. 43/82

Dilenciler veya dervi ler, Hindistan cevizi veya abanozdan yapılmı ke kül denen çanak kullanarak yardım toplarlar:

Zann itme mäh-ı nev görünür bāb-ı cūdında
Gelmiş elinde **keşküli** var bir gedā-yı ‘ıd K. 6/24

Kamı kalemlerin ucunu açmakta uzun saplı, kısa yüzlü kalemtra lar kullanılır:

Qalem-trāş ile şakḳ eyledükçe ḥāmesini
‘Aceb mi zehre-i ehl-i fesād olursa dü-nīm K. 35/41

⁵⁴ Mehmet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 104.

⁵⁵ Age, C. I, s. 109.

⁵⁶ Ahmet Talat Onay, age, s. 171.

Bal yemez, bir zamanlar Osmanlıların kullandığı uzun menzilli toplardan biridir.⁵⁷

Bal yemezden atılan saçma degüldir ürkitdiler

Düd ile gendü-yı derd ü mihnetüñ zenbürını T. 8/9

Sâbit'in şiirlerinde bunların dışında; zenbil G. 8/3, ibrik G.10/6, i ne G. 14/2, usturlab G. 16/2, misvak G. 28/4, kibrit G. 38/1, sepet G. 65/3, hilâl (kürdan), G. 103/3, balta G. 109/1, dest-mâl (elbezi) G. 108/2, gül-âbdân G. 118/2, sünger G. 118/5, nihâlî (kilim, nihale) G. 120/3, nemek-dân (tuzluk) G. 122/4, firengî (anahtar) G. 137/3, pîrehen (gömlek), kandil G. 190/6, tülbent G. 144/4, mıknaş G. 152/5, kırbe (su kabı) G. 178/4, çekmece G. 183/1, sepet G. 270/1, havlu G. 280/3, ayna G. 8/6, alvar B. 156, miknese (süpürge) B. 26, tokmak B. 66, kantar B. 125, saat G. 285/3, elek G. 172/1 gibi günlük hayatta kullanılan birçok küçük e ya sıkça geçer.

8. Yeme İçme

Sâbit Divanı'nda yeme içme kültürüne ait unsurlar son derece sınırlıdır. Yemek isimlerinin çok az kullanılmasına rağmen tatlı çeşitlerinin sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Tatlı dü künleri, ni asta ile ekerden yapılan bazen içine badem fındık, fıstık katılan râhat-ı hulkuma⁵⁸ dayanamazlar:

Cân virür râhet-i hulkūma esîr-i helvâ

Gelse efsürdegî-i şavm ile hulkūmına cân K. 45/14

Güllâc, kamı helvası, eker lokumu, pekmez, akide tatlı ve ekerli yiyecekler olarak karımıza çıkar:

Güllâc-ı gül-şeker terkîb-i la'lüñden nevâl olsun

Bu kıatmer dâğ-be-dâğ-ı cefâ kıat kıat helâl olsun

G. 257/1

Fâhir keser **şeker loğumuñ** pek güzidesin

Dişlendi şim erresi zâd ü zevâdenüñ T. 12/5

Kemâl-i lezzetinden ol leb-i la'l-i şeker-bâruñ

Kamış helvasına dönmiş çubuk ağzında ol yâruñ B. 17

⁵⁷ Mehmet Zeki Pakalın, age, C. I, s. 157.

⁵⁸ Age, C. III, s. 5.

Biri rindüñ mütevazzâda **ķamış helvâsın**
Şâh-ı misvâķa bedel eyledi idhâl-i dehân K. 45/15

Neşâť-bahş laťif ü mümessek ü memhür
Ķızıl aķıdeye beñzer gelen aťiye-i aťid K. 33/51

La'lüñi helvâya teşbîh itmesün her bî-mezâķ
Çâşnî-i gül-şeker beñzer mi ta'm-ı **bekmeze**
G. müz. 4/6

Günümüzün en revaçta olan yemeklerinden olan kebab yapılırken etler, ku ba ı büyüklü ünde kesilerek pi irilir:

Şâbit şeh-i bahâra ser-i aťandelib-i zâr
Ķuşbaşı bir laťif-i müdevver **kebâb** olur G. 99/5

Günümüzün yaygın iķeceklerinden kahve, 17. yüzyıl Osmanlı hayatında keyif veren, vazgeçilmez iķecekler arasında yerini almı tır:

Meşâmmı câna virür tâze **ķahve** büy-ı nefîs
aťceb mi ehl-i tıbaa şîrüm itseler taħmîs G. 152/1

Kadeh-i raťl-ı girân mertebesi neş'e virür
Kahve-aşâma **aķır ķahve** ile bir fincân K. 45/18

Pilav, bazen yo urtlanarak yenir:

Zemâne şeyhleri şoñradan **yoğurdlıyor**
Riyâzetüñ doruğı tâcî gibi **yağlı pilav** G. 280/2

Piyaz, ha lanmı fasulyeden yapılan bir yemek ĉe ididir. A a ıdaki beyte bakarak piyazla birlikte so an yemenin revaçta oldu u anla ılmaktadır:

Piyâz-ı bedr ile milh-i nücümü ĥâna koyup
Ta'ayyuş itmede bir **baş şoğanla** ĉarĥ-ı ĥasîs G. 152/3

9. Eğlence oyun

Ramazan veya kandil gecelerinde yapılan e lencelerden biri de kandil uçurmaktır. Bu gösteride minareye çıkan bir ki i erefeden yere do ru ba lanmı bir ip üzerinde yanan kandilleri kaydırır. Birbiri ardına kayan kandiller yıldız kaymasına benzer bir görüntü olu turur, bu görüntü halk tarafından ilgiyle izlenir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

Yıldızı düştü siyeh-kāre-i mīnā-nūşuñ
Şanma **ķandīl uçurur** ķayyum-ı seyyāre-feşān K. 45/7

Helva sohbetlerinden önce oynanan oyunlardan biri de turadır. Tura, grup hâlinde oynanır. Mendil veya ku ak ucu top hâlinde bir sopa ekline getirilir. Gruptakiler turayı arkalarında saklar. Ebe olan ki i bu turayı bulmaya çalışır. Bu sırada fırsattan yararlanan oyuncular turayla ebenin kaba yerlerine vururlar:

O şöhetüñ hele aħbāba hoş gelür **turası**
Döge döge alınur buse faşl-ı helvada G. 312/3

Yâdest, iki ki inin ku ların veya tavukların çatal kemiklerinin uçlarından çekip kırmak suretiyle bahse tutu ması oyunudur. ki taraf da birbirine çe itli nesnelere verir, verilen nesne “aklımda” denmedikçe alınmaz.⁵⁹ Alan ki i, cezayı hak eder:

Şikest-i hâtır-ı murğ-ı hümāyı yād eyle
İzām-ı ğayr ile **yā dest tutma** ey meh-veş G. 160/4

Cirit, süvari askerlerinin kullandığı savaş aletlerinden elle atılan bir mızrak türüdür. At üzerinde oynanan cirit, eski toplum hayatında rahat gören oyunlardandır:

Felekde âteş-i perrende-i şihāb degül
Elinden atdı gice menzil-i sipihre **cirīd** K. 33/41

Binsün **cirīd-i şiveye** ol pādīşāh-ı nāz
Tursun selāma rümh-i niĝhle sipāh-ı nāz G. 142/1

Çevgân, top ve ucu e ri de neklerle oynanan bir oyun türüdür.

Savlecān-bāzīye āĝāz idicek meydānda
Top-ı zer-ķüb-ı sipihre irişür çevgānı K. 39/28

Sonuç

17. yüzyılda edebiyatımızda farklılık arayışları sonucu hikemî tarz ve Sebk-i Hindî ile birlikte mahallîle me de etkili olmuştur. Mahallîle me akımının bu yüzyıldaki en önemli temsilcisi Sâbit'tir.

⁵⁹ Ahmet Talat Onay, age, s. 457.

Yazını oldu u iirlerde atasözleri, deyimler ve halk söyleyi lerine geni ölçüde yer veren Sâbit, içinde ya adı ı toplumun sosyal hayatına da kayıtsız kalmayarak, halk kültürüne ait birçok ögeyi iirlerinde ba arılı bir ekilde kullanmı tır. Böylece mahallîle menin edebiyatımızda yerle mesine katkı sa larken, kendinden sonra gelen airlere de bu alanda rehberlik etmi tir.

Sâbit Divanı, içerdi i mahallî unsurlarla divan iirinin toplumsal hayatla olan içiçeli inin en güzel örneklerinden birini te kil eder.

KAYNAKÇA

- B LKAN, Ali Fuat, “Orta Klasik Dönem (1600-1700) iir”, **Türk Edebiyatı Tarihi C.II**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- ÇAVU O LU, Mehmet. **Necati Bey Divanının Tahlili**, Kitabevi Yayınları, stanbul, 2001.
- DEM REL, enel. “XVII. Yüzyıl Klasik Türk Siirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî -Hikemî Tarz-Mahallilesme” **Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2 Winter 2009**.
- DO AN, Muhammet Nur, “Klasik Türk Edebiyatında Osmanlı Hayatının zleri”, **Eski Şiirin Bahçesinde**, Alternatif Yayınları, stanbul 2005, s. 45-55.
- KARACAN, Turgut, **Bosnalı Alaeddin Sâbit Divan**, Karacan Yayını, Samsun 1998.
- KURNAZ, Cemal, **Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili**, MEB Yayınları, stanbul 1996.
- LEVEND, Ağâh Sırrı, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, stanbul 1984.
- Mustafa Safâyî Efendi, **Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr)**, Hzl. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005.
- ONAY, Ahmet Talât, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar**, Hzl. Cemal Kurnaz, Akça Yayınları, Ankara 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*

ÖZKAN, Ömer, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.

SEFERCİ OLU, Nejat,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/5 Summer 2009*